

Prof. Dr. Ranku Bugarskemu (1933–2024) v slovo

V zgodnjih jutranjih urah 13. avgusta 2024 se je dopolnilo plodovito življenje dr. Ranka Bugarskega, človeka velikega formata, profesorja in znanstvenika širokega slovesa. Posvečeno je bilo jeziku v vseh njegovih razsežnostih.

Ranko Bugarski se je rodil 1. januarja 1933 v Sarajevu. Odraščal je v meščanski družini z bogatim kulturnim kapitalom, obkrožen z več jeziki, angleščino, nemščino, francoščino, madžarščino, ruščino, itd., s številnimi knjigami, mnogimi slovarji ter časopisi v različnih pisavah, od ruske cirilice do gotice. Njegov oče, gimnazijski profesor in sodni tolmač za več jezikov, je v družinsko sporazumevanje uvedel angleščino kot drugi jezik. Tako sta bila s sestro deležna blagodati zgodnje dvojezičnosti ob sicer enojezičnih, srbsko govorečih starših, ki sta se angleščino naučila kot tuji jezik. Rad se je spominjal, da ga je »ta zvočna in grafična pisanost« njegovega doma že v otroštvu očarala. In ta očaranost z jeziki vse življenje ni popustila. Nasprotno, njegovo potapljanje v skrivnosti jezika in njegove rabe mu je odstiralo vedno nove širjave. Začenši s proučevanjem predlogov in členkov, »malih« besed, ki jih je proučeval s slastjo, rekoč, da mu je najprej »usojeno po vzoru vzhodne modrosti svet iskati v kaplji rose«, je kmalu začel širokopotezno odkrivati nova, meddisciplinarna področja raziskovanja človekove sporazumevalne zmožnosti in dejavnosti.

Po maturi na sarajevski gimnaziji (1953) je izbiral med študijem arhitekture in jezikov. Zaradi visoke dioptrije se je moral arhitekturi odpovedati. Njegova nadarjenost za jezike in izkušnje večjezične družinske sporazumevalne prakse so ga vodile k vpisu na takrat na novo odprto germanistiko na Filozofski fakulteti v Sarajevu, kjer je izbral angleški jezik s književnostjo pod A in pod B nemški jezik s književnostjo. Diplomiral je leta 1957 z oceno 10 pri vseh glavnih predmetih. Kot ponosno pripoveduje v svoji avtobiografiji, mu je največ pomenila desетка iz nemške književnosti pri sicer pregovorno strogi profesorici. Že med študijem je s pomočjo različnih študentskih izmenjav in v lastni organizaciji prepotoval večji del zahodne in severne Evrope ter s krajšimi postanki ob priložnostnem delu v angleško in nemško govorečih deželah izpopolnjeval svoje znanje teh jezikov.

Po diplomi je najprej dve leti in pol poučeval angleščino na sarajevskem Inštitutu za tuje jezike, nato pa se je na povabilo Oddelka za angleški jezik leta 1961 podal na akademsko pot kot asistent na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu. Nadaljeval je s podiplomskim študijem na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu, Univerzi v Londonu (1962/63) in Univerzi Kolumbija v New Yorku (1966/67).

Po zagovoru doktorske disertacije o izbranih angleških predlogih v sodobni angleščini¹ mu je Univerza v Beogradu (UB) leta 1969 podelila akademski naziv doktor jezikoslovnih znanosti. Leta 1970 je postal docent, leta 1974 je bil izvoljen v naziv izredni, leta 1980 pa v naziv redni profesor angleščine. Leta 1988, ko je fakulteta na njegovo pobudo ustanovila Oddelek za splošno jezikoslovje, mu je bil podeljen še naziv profesor splošnega jezikoslovja. Bil je predstojnik Katedre za anglistiko (1981–83) ter prvi predstojnik Katedre za splošno jezikoslovje (1991–98). Na anglistiki je predaval Skladnjo angleškega jezika, vrsto let pa tudi druge predmete, npr. Uvod v angleško jezikoslovje in Teorijo prevajanja. Študentom dodiplomskega študija splošnega jezikoslovja je predaval Sociolingvistiko, na podiplomskem študiju pa Splošno jezikoslovje in Socio-

¹ Ranko Bugarski, 1969, ²1996: *Predlozi over, under, above, below i beneath u savremenom engleskom jeziku: Doktorska disertacija*.

lingvistiko. Za vse študente 1. letnika Filološke fakultete UB je predaval tudi Uvod v splošno jezikoslovje kot obče fakultetni predmet. Študijske programe za vse predmete je sam tudi oblikoval. Bil je študijski mentor dvanajstim doktorandom in 46 magistrskim študentom, kot član komisij za oceno in obrambo pa je sodeloval pri več kot 30 magisterijih in 20 doktoratih. Sodelovanje v približno 110 komisijah ga je navdajalo s ponosom, še posebej ker magistrski in doktorski študentje jezikoslovja v njegovem času, tj. v času pred bolonjskim študijem, niso bili prav številni.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja, po razpadu Jugoslavije, ga je miloševićevsko naravnani dekan skušal z dekretom upokojiti, vendar je sodišče odlok razveljavilo. Profesor Bugarski se je upokojil leta 2000, s pedagoškim delom, predvsem na podiplomskem študiju, ter s pisanjem in javnimi predavanji pa je nadaljeval vse do zadnjih dni.

V desetletju po zaposlitvi, v letih od 1961 do 1970, je poglobljal svoje jezikoslovno znanje na univerzah v Beogradu in v tujini. Kakor je sam zapisal, je med dodiplomskim študijem komaj kaj izvedel o jezikoslovju kot obči znanosti o jeziku – na to je naletel slučajno z odkritjem knjige Edvarda Sapira. Razsežnosti znanosti o jeziku so se mu začele razkrivati po vpisu na podiplomski študij, ko je s štipendijo Britanskega fonda za jugoslovanske štipendiste v študijskem letu 1962/63 poslušal predavanja na Univerzitetnem kolidžu v Londonu ter začel z delom na doktorski disertaciji pod mentorstvom profesorja Randolpha Quirka, takrat vodilnega poznavalca angleške slovnice v svetu. To leto je Bugarski označil kot čas, ko se je »končno profiliral kot jezikoslovec«. Izpopolnjevanje v tujini je nadaljeval v študijskem letu 1966/67 kot gostujoči štipendist Fordove fundacije v New Yorku na Univerzi Kolumbija pri študijskem svetovalcu Robertu Austerlitzu in hkrati obiskoval predavanja vidnih jezikoslovcev tistega časa. Na tem gostovanju je začel Bolgarski graditi svoj mednarodni sloves in na povabilo različnih ameriški univerz predaval o svojem raziskovanju.

Takoj po zagovoru doktorske disertacije v študijskem letu 1969/70 je Bugarski ponovno odšel v Ameriko, tokrat kot Fulbrightov predavatelj jezikoslovja. Predaval in sodeloval je pri raziskovalnih projektih na Univerzi Severovzhodnega Illinois (Northerneastern Illinois University) v Chicagu, hkrati pa na več kot dvajsetih znanih univerzah in raziskovalnih institutih v ZDA izvedel niz vabljenih predavanj in sodeloval na znanstvenih srečanjih. Tako je v dveh letih obiskal skoraj polovico ameriških zveznih držav. Postal je zaželen predavatelj na mnogih univerzah po vsem svetu. Kot je sam zabeležil, je o različnih temah iz splošnega in uporabnega jezikoslovja predaval na 24 univerzah (London, Oxford, Sorbona, Leiden, Dunaj, München, Krakov, Varšava, Poznanj, Barcelona, New York, Berkley, Pittsburgh, Austin, Portland, Seattle, Sidney, Melbourn in drugod).

Razen na matični Filološki fakulteti UB je sodeloval tudi v več dodiplomskih in podiplomskih programih Filozofskih fakultet v SFRJ (Beograd, Zagreb, Sarajevo, Novi Sad). Bil je vabljeni predavatelj na različnih fakultetah v Beogradu in na večini univerz nekdanje Jugoslavije, v lingvističnih krožkih, na raziskovalnih institutih in v strokovnih društvih. Poznan je po svojem zavzemanju za jezikovno demokracijo na javnih tribunah in v medijih, posebej pa ga je veselilo predavati mladim na seminarjih in tečajih v okviru različnih alternativnih združenj (Alternativna akademska izobraževalna mreža, Beograjska odprta šola, na srednješolskih tribunah, itd.).²

Slovenska akademska srenja ga je imela priliko spoznati v zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja ob uvajanju uporabnega jezikoslovja v jugoslovanski prostor. Skupaj s prezgodaj preminulo prof. dr. Melanijo Mikeš sta zasnovala Društvo za uporabno jezikoslovje Jugoslavije; ko se je v skladu z ustavnimi spremembami iz leta 1974 Društvo decentraliziralo, sta zavzeto delovala tudi pri ustanovitvi slovenskega, republiškega Društva za uporabno jezikoslovje Slovenije

² Podrobneje v: *Bibliografija uz sabrana dela, osmo, dopunjeno izdanje*. Beograd: Čigoja štampa/XX vek. 2013.

(DUJS, ustanovljeno leta 1977) v okviru preimenovane Zveze društev za uporabno jezikoslovje Jugoslavije (ZDUJJ). Od takrat je bil Ranko Bugarski pogosto gost in predavatelj na akademskih ustanovah v Ljubljani. V spominu ostaja njegova protestna prisotnost na kongresu ZDUJJ v težkih časih pred razpadom SFRJ.³ V zadnjem desetletju je sodeloval na programu interdisciplinarnega doktorskega študija FF UL Humanistika in družboslovje za področje Jezikoslovja, navdušil poslušalstvo s predavanjem o identiteti *Tko smo u jeziku? / Kdo smo v jeziku?* v organizaciji Oddelka za slavistiko na FF UL,⁴ širše strokovno občinstvo pa ga je leta 2014 s stoječimi ovacijami pospremlilo iz dvorane Mestnega muzeja v Ljubljani po intervjuju *Z Rankom Bugarskim po jeziko(slo)vnihi širjavah* (s pisko teh vrstic) v organizaciji Oddelka za splošno jezikoslovje FF UL in Inštituta za narodnostna vprašanja. Isti ustanovi sta pripravili njegov zadnji obisk v Ljubljani leta 2016, ko se je 12. maja s kolegoma⁵ v isti dvorani kot pred dvema letoma pogovarjal *o jeziku, družbi in identiteti*, naslednji dan pa s prispevkom sodeloval na Unescovem strokovnem srečanju z naslovom *Podpora izobraževanju v maternem jeziku: prispevek k revitalizaciji manjšinskih jezikov / Supporting the education in mother tongue: contribution to the revitalization of minority languages*.

Ranko Bugarski je bil človek odločnega in veselega značaja, iskrive misli, poln neizčrpane jezikovne ustvarjalnosti in domislje. Te svoje sposobnosti je s pridom in tudi v lastno zadovoljstvo izkoriščal pri svojem pedagoškem delu, ki mu je pomenilo »nepresušni vir izzivov in zadovoljstva«. Dobre rezultate je pripisoval nenehnemu prizadevanju, da študentom vzbudi zanimanje za obravnavano tematiko in v njih spodbudi samostojno in produktivno razmišljanje – kakor je sam rekel – z uporabo nekonvencionalnih metod, ki so vključevale z besednimi igrami, šalami in anekdotami prepreden pogovor med predavanjem: »Vztrajal sem pri samoproklamiranem pravilu, ki sem ga občasno uporabil tudi na znanstvenih srečanjih, da mi predavanje ne bo uspelo, če se mi ne posreči že v prvih minutah nasmejati poslušalcev«. O učinkovitosti takšnih, po mnenju nekaterih »neakademskih« metod, so ga prepričale izjave njegovih študentov, da so jim bila celo njegova predavanja iz »pregovorno težkega in dolgočasnega predmeta, kot je sintaksa«, v osvežitve in spodbudo pri nadaljnjem delu. Takšne izjave nekdanjih študentov je dojemal kot »največjo nagrado pravemu profesorju.« Zato ni čudno, da mu je bil med štirimi jubilejnimi zborniki v njegovo čast najljubši tisti, ki so mu ga posvetili njegovi podiplomski študentje.⁶

Čeprav se je branil vodstvenih, predvsem pa administrativnih funkcij, češ da znanstvenika odtegujejo od njegovega pravega dela, je sprejel ali si celo naložil vrsto pomembnih strokovnih zadolžitev. Kot soustanovitelj in prvi predsednik Zveze društev za uporabno jezikoslovje (1976–78) in organizator prvega kongresa je uredil prve tri številke društvenega glasila *Godišnjak* (1977–79). Več funkcij je opravljal v organih Mednarodne zveze za uporabno jezikoslovje AILA, med drugim je bil njen podpredsednik (1981–84) ter urednik prve številke njenega glasila *AILA Review* (1984). Bil je podpredsednik in predsednik Evropskega lingvističnega društva (SLE, 1999–2001) ter član Evropske akademije znanosti in umetnosti (Academia Scientiarum et Artium Europaea) v Salzburgu. Kot član ali dopisni član je deloval v različnih organih mednarodnih strokovnih lingvističnih združenj, mdr. je bil predstavnik Republike Srbije v Odboru strokovnjakov za Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih pri Svetu Evrope; član uredniških odborov mnogih vidnih mednarodnih strokovnih publikacij. Organiziral in/ali sodeloval je na številnih strokovnih srečanjih doma in v tujini ter uredil več monografij s prispevki z znanstvenih konferenc (glej op. 2).

³ DUJS je po načelu rotacije predsedovalo Zvezi društev za uporabno jezikoslovje v obdobju 1988–90. Leta 1989 – torej v času stavke kosovskih rudarjev, ko je Jugoslavija že pokala po šivih – je v skladu s statutom organiziralo zvezni kongres v rektorski dvorani Univerze Ljubljani. Čeprav so nekatera republiška društva, med njimi tudi srbsko, udeležbo zavrnila, so se nekateri njihovi vidni člani kongresa kljub temu udeležili.

⁴ Bernard Nežmah, Prof. dr. Ranko Bugarski, *Mladina*, 1. 7. 2014.

⁵ Prof. dr. John Edwards, St. Francis Xavier University, Kanada, in prof. dr. Albina Nečak Lük, FF UL.

⁶ D. Klikovac, K. Rasulić (ur.), 2003: *Jezik, društvo, saznanje – Profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata*. Beograd: Filološki fakultet.

Profesor Bugarski je svojo raziskovalno bero postavil na ogled strokovnemu bralstvu po vsem svetu. Njegovi prispevki so objavljeni v več kot 15 različnih jezikih (med njimi tudi v manjšinskih, npr. v katalonščini in rusinščini) v uglednih domačih in mednarodnih jezikoslovnih časopisih. Njegov pisni opus obsega preko 20 monografij ter več kot 500 objav znanstvenih član- kov, razprav, intervjujev in ocen, v katerih obravnava zelo raznolike jezikoslovne teme, od študij s področja strukture angleškega jezika, kontrastivne slovnice, teorije prevajanja, preko razprav o statusu in načrtovanju srbohrvaškega jezika do tematik iz splošnega in uporabnega jezikoslovja, sociolingvistike ter psiholingvistike (glej op. 2).

Raziskovanje jezika pri Ranku Bugarskem že od začetkov preveva težnja po preseganju mo- nodisciplinarnega pristopa, sledenje tendenci, ki se razvije v 60. letih z »nastopom« uporabnega jezikoslovja in najde metodološko oporo za raziskovanje »z jezikom povezanih problemov člove- ka in družbe« v medstrokovnih disciplinah, ki so se razvile v okviru tega velikega raziskovalnega področja, med njimi sociolingvistika, psiholingvistika itd. Že z doktorskim delom je nakazal, kam ga bo vodila pot. V doktoratu je izdelal lastno metodo, izviren konceptualni in analitični pristop, po katerem je soočil angleške slovnične strukture, ki izražajo prostorska razmerja oz. vertikalno dimenzijo prostorske orientacije (predlogi *over*, *under*, *above*, *below* in *beneath*), s srbohrvaškimi slovničnimi strukturami. V tem delu so poznavalci prepoznali zametke kognitivnojezikoslovnega premišljevanja oziroma kognitivne lingvistike, vede, ki je »uradno« stopila na jezikoslovno prizo- rišče desetletja kasneje. V enem od kasnejših zapisov Bugarski obžaluje, ker ni izkoristil ponudbe nizozemske založbe in ni svojega doktorata že leta 1972 objavil v angleščini. Upravičeno. Na ta način je ostalo v senci »velikih inovacij« kar nekaj pionirskih, samo v »malih« jezikih objavljenih znanstvenih spoznanj.

Ranko Bugarski je opravil pionirsko delo na več področjih. Po njegovi zaslugi so se v srbo- hrvaškem jeziku tako rekoč sveža pojavila nekatera temeljna dela vidnih osebnosti modernega jezikoslovja, mdr. Chomskega, Sapira in Worf. Jugoslovanski strokovni javnosti je že v sedem- desetih letih predstavil teorijo Noama Chomskega. Generativno slovnico je vpeljal v študijski program Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu. V knjigi *Slovnica in um* je leta 1972 objavil izbor Chomskijevih del, ga opremil s komentiranim uvodom in s kritičnimi opombami. Knjiga je bila s še obsežnejšim komentarjem ponatisnjena leta 1979.

Njegova družinska zgodovina ga je privedla do zanimanja za zgodovino jezikoslovja. Izviren prispevek na tem področju pomeni njegova hipoteza o grafični relativnosti, ki jo je sam označil kot vzporednico in dopolnitev Sapir-Worfove teorije o jezikovni relativnosti. V leta 1970 ob- javljenem prispevku *Sistemi pisanja i fonološki uvidi* (glej op. 2, enota 50) je postavil podmeno, da sistem pisanja, ki ga uporablja določena jezikovna skupnost, vpliva na percepcijo govorcev o strukturnih enotah njihovega jezika; to pomeni, da je relevantna enota določenega jezika tisti element, ki ga konvencionalna grafična praksa prepozna, izvzema in beleži. Na tej podlagi je s primeri iz več abecednih in neabecednih pisav izvedel sklep, da pisava na ta način vpliva na oblikovanje in smeri razvoja jezikoslovne tradicije v posamezni kulturi.

Med njegovimi konstantami je sociolingvistika; ta ga je privedla do premišljanja razmerij med jeziki v stiku, med jezikom in etnosom ter do vseh sladokusnih in mukotrpnih tematik, ki iz teh razmerij izhajajo: vprašanj o materinščini oz. materinščinah, dvo- in večjezičnosti ipd., vse do jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja. Po letu 1990 ga je – kakor kažejo njegove knjige – začelo izjemno privlačiti vprašanje povezav in odnosov med jezikom in identiteto. Ta vprašanja so postala posebej aktualna in akutna po razpadu SFRJ, kar je jezikoslovcu ponudilo možnost v živo opazovati procese jezikovnega razslojevanja in načrtovanja, predvsem na srbohrvaškem jezikovnem območju oz. srbohrvaščini, ki jo danes nadomeščajo štirje jeziki. Izvirno stališče Ranka Bugarskega o današnji srbohrvaščini kot *jezikoslovnem* jeziku, pojavu, ki se udejanja v več *političnih* jezikih, sprejema izrecno ali vsaj po tihem večina jezikoslovcev, med njimi tudi več uglednih jezikoslovcev v Srbiji.

V ta okvir sodijo tudi njegove študije o angleščini kot globalnem jeziku, jeziku širše komunikacije, širšega komunikacijskega dosega, o razmerjih med nacionalnim(i) jezikom/i in angleščino, o možnosti, da bi angleščina nadomestila nacionalne jezike, o posledicah jezikovnega stika z angleškim jezikom, o rojenih in priučenih govoricah angleščine, itd. Mogoče se je strinjati z njim, ko pravi, da v mnogih okoljih angleščino vse bolj dojemajo kot *dodatni* in ne več toliko kot *tuji* jezik.

V zadnjem času se je posvečal nekaterim jezikovnim pojavom, ki so ga sicer latentno ves čas privlačili, med njimi je na eni strani raziskoval široko polje kulture govora, ki ga je dopolnjeval z razmišljanji o širše dojeti jezikovni kulturi, v katero je vključeval smiselno in ustvarjalno rabo govornega repertoarja v različnih funkcijah in slogih govorjenega in pisnega jezika, v skladu z zahtevami govornega položaja. Po njegovem mnenju šele vse to lahko privede »do povezovanja kulture izražanja s kulturo govornega obnašanja in kulturo mišljenja, preko tega pa tudi s kulturo poslušanja govora drugega ter s tem dojemanja drugačnega mišljenja«. Na drugi strani pa je v poznih letih oživila njegova mladostna ljubezen do t. i. »malih« besed, minucioznega področja jezikovne ustvarjalnosti v žargonizmi in *blendah* (zlivanke, prekrivanke).

Dotaknila sem se le nekaterih »postaj« njegovega širokega in plodovitega zanimanja za jezik in njegove družbene, psihološke implikacije. Za drobec. Zainteresirani bralec bo našel podrobnosti o njegovem raziskovalnem in pedagoškem delu doma in na treh kontinentih v njegovih številnih knjigah, kjer je strokovna snov začinjena s spomini ter z duhovitimi pripombami in anekdotami.

Njegova razmišljanja o jeziku in jezikoslovju so usmerjena tudi v prihodnost. V enem zadnjih intervjujev je skiciral svojo zamisel o prihodnosti jezikoslovja, ki naj ne bi bilo samo veda o jeziku, temveč jezikovni del neke širše znanosti o človeku, »vseobsegajoča antropološko zasnovana znanost o jeziku, ki bi v sebi združevala strukturalne, funkcionalne, psihološke, sociološke in druge komponente«. ⁷ Privoščim mu, da bi se njegova želja v naslednjih 50 letih izpolnila vsaj v obliki načrta.

Prof. dr. Ranko Bugarski je živel smiselno in vsebinsko polno življenje. Kulturnega in jezikovnega kapitala, ki so mu ga poklonile generacije pred njim, ni le osmisлил in nadgradil, temveč ga je vse življenje kot neprecenljivo dediščino predajal prihodnjim generacijam. Po neumornem delu v prid skupnosti pozno v starost je v 92. letu starosti legel k zasluženemu počitku. Počivaj v miru, vzornik, spoštovani kolega in dragi prijatelj!

Albina Nečak Lük
zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani
albina.necak@guest.arnes.si

Slavistična revija 72/3 (2024): 325–330
DOI 10.57589/sr1.v72i3.4219
Tip 1.26

⁷ [Na spletu](#). Dostop 2. 9. 2024.